

Diskriminering är inte belagd

Av LEIF LINDBERG och ULLA RIIS

Det är en spridd föreställning att kvinnor diskrimineras på grund av sitt kön vid akademiska tjänstetillsättningar. En statlig utredning har byggt hela sitt resonemang på att så skulle vara fallet. De bevis som åberopas som stödjepunkten existerar inte, påpekar Ulla Riis och Leif Lindberg som stödjer sig på egna undersökningar.

1. Den debatt om jämställdhet i den högre utbildningen som förs är nödvändig. Kunskapsläget behöver dock bli klarare. Flera av debattörerna hänvisar till "ovedersäglig statistik" och till vad de kallar en stor mängd forskning som "upprepade gånger har visat" att diskriminering av kvinnor pågår inom den svenska högskolan. Den forskning de hänvisat till finns inte.

Vi ser ett specifikt och kortsiktigt kunskapsbehov och ett mer generellt och långsiktigt. Först till kunskapsläget på kort sikt.

Vi har gjort en empirisk undersökning om värdering av kvinnors respektive mäns meriter vid tjänstetillsättning i den svenska högskolan (Ds 1996:14). I samband därmed har vi läst in de undersökningar som finns i ämnet. Vi har lyckats finna endast fyra svenska studier som belyser problemet med olika barriärer för kvinnor inom det akademiska systemets topp.

År 1989 presenterade sociologerna Mona Eliasson och Irini Karubi en genomgång av tjänstetillsättningarna vid Uppsala universitet 1973-83. Bara 29 procent av alla tjänster hade sökande av båda könen. När kvinnor och män konkurrerade om tjänster utgjorde kvinnorna 30 procent av de sökande och 26 procent av dem som fick tjänsterna.

Detta gällde professorer, docenturer, lektorat och forskarassistenttjänster. De sistnämnda avvek från mönstret; kvinnorna hävdade sig där bättre än männen. Tidigt 1995 visade medicinerna Christina Wennerås och Agnes Wold i en DN-artikel hur Medicinska forskningsrådet, MFR, hade fördelat sina forskarassistenttjänster. Till de kvinnliga sökandes nackdel nämligen. Detta är en tidsbegränsad tjänst för dem som arbetar på en akademisk karriär och ett alternativ till ett likaledes tidsbegränsat projektanslag. Anita Nyberg, nationalekonom och kvinnoforskare, undersökte 1993 hur de fem forskningsråden HSFR, MFR, NFR, SFR och TFR hade fördelat sina projektanslag på kvinnor och män i förhållande till deras respektive andel av ansökningar. Hon prövade tre hypoteser och visade att kvinnor inte söker "fel" områden och att de bara delvis har "fel" status när de söker. Kvinnornas andel bland de sökande professorerna var, inte oväntat, låg. Det ligger dem i fatet när de söker hos det medicinska, det naturvetenskapliga och det tekniska forskningsrådet. Detta uppvägs dock något av det omvända förhållandet när de söker hos det socialvetenskapliga och det humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet. Nyberg visade slutligen att den återstående faktorn, kön, bäst kunde förklara att kvinnor totalt sett inte tilldelas projektmedel i proportion till sin andel av de sökande hos forskningsråden. År 1994 lade Titti Fredman fram en examensuppsats i arbetsrätt. Hon gick igenom ca 90 tjänstetillsättningar vid Stockholms universitet från 1980 och framåt. Kvinnorna utgjorde 25 procent av de sökande och fick 27 procent av tjänsterna. Hon koncentrerar sig emellertid på andra saker, bl a utfall av prövningar i arbetsdomstolen.

Av dessa fyra studier är det alltså bara Eliasson & Karubi som kommit fram till att tjänstetillsättning är ett kritiskt – men knappast avgörande – moment för kvinnors karriär inom universiteten. De belyste situationen vid Uppsala universitet för 13-23 år sedan. Jämställdhetslagen trädde i kraft 1980 och gällde bara under periodens tre sista

år.

Det finns helt enkelt inte alls "åtskilliga" undersökningar som visat att tjänstetillsättning är flaskhalsen för kvinnor i den svenska högskolan.

Underförstådd

2. Vår egen undersökning bygger på skriftligt material från 311 tjänstetillsättningar vid fyra fakulteter under perioden 1982-94. Det fanns sökande av båda könen i fyra fall av tio. Dessa totalt 126 ärenden har vi analyserat kvantitativt och kvalitativt.

Det betyder att vi har granskat ca 250 sakkunnigutlåtanden. Dessa utlåtanden är författade av personer verksamma vid i princip alla svenska universitet och högskolor. Majoriteten av de sakkunniga skall nämligen hämtas från andra högskolor än den där tillsättningen sker. Ebba Witt-Brattström förringar dessa resultat genom att kalla det vi gjort för vår "metodutprovande lilla förstudie" som kan säga något om endast "drygt 10 procent av landets fakulteter" (SvD 3/7).

Vi har med samhällsvetenskapliga metoder lyft fram fakta och sett ett samband mellan ett politiskt handlande och dess effekter. Detta är viktiga uppgifter för samhällsvetenskapen. Statliga kommittéer brukar arbeta på liknande sätt.

Ebba Witt-Brattströms betänkande (SOU 1995:10) avviker från gängse utredningspraxis.

Hon anförtroddes en utredning av ett samhällsligt problem och valde att inte bearbeta det med samhällsvetenskapens metoder. Hennes text är humanistens och litteraturvetarens; den utgör en av flera möjliga tolkningar av en samhällslig verklighetsbeskrivning som till stora delar förblir underförstådd. Betänkandet är omfattande, mer än 400 sidor, men har ringa empiriskt värde. Det material som används som "empiri" (fakta) består av verklighetsbeskrivningar uttalade av ett antal, av utredaren särskilt inbjudna, individer.

Så kan man också göra. Men en sådan utredning är ett magert underlag för seriöst politiskt agerande. **Visst kan den etablerade samhällsvetenskapen missa viktiga kvaliteter och visst kan en humanistisk tradition bidra till att bredda vår kunskap om samhället. Men påstår man något om faktiska förhållanden måste det vara möjligt att kontrollera dessa påståenden.**

Vi utgick i vår undersökning från att något är fel i den svenska högskolan när kvinnorna är så få på de högre lärar- och forskartjänsterna. En utbredd föreställning var att diskriminering av kvinnor förekommer och att den förekommer i just tjänstetillsättningsprocessen. Därför undersökte vi tjänstetillsättningsprocessen. Men vi har inte lyckats belägga att diskriminering förekommer på denna punkt i det akademiska systemet.

Den som ändå tror att så sker och vill leda detta i bevis måste undersöka ett ännu större material och måste utöka och förfinas sina metoder i förhållande till våra. Detta har hittills ingen gjort, allra minst ensamutredaren Ebba Witt-Brattström.

Uppskjutning

3. Över till de kunskaper som behövs för att på lång sikt ta itu med jämställdhetsproblemet inom högre utbildning.

När statsvetaren Marie Demker (DN-debatt 10/2) ifrågasatte både utgångspunkter och slutsatser i Ebba Witt-Brattströms utredning försköt hon fokus i diskussionen. **Hon pekade på de ekonomiska villkorens betydelse för att meritera sig för de akademiska topp-tjänsterna och hon betonade kvinnors klassursprung som en viktig men bortglömd aspekt. Hon lyfte fram den betydelsefulla tidsförskjutning som är inbyggd i det akademiska karriärsystemet.**

Demkers synpunkter är grundläggande för fortsatt diskussion och kommande åtgärder.

Ett antal utbildningar inom högskolan är både forskningssvaga och kvinnodominerade. Det finns såväl en horisontell som en vertikal skiktning mellan utbildningar med fakultets-tillhörighet och utbildningar utan sådan. Sammantagna får de negativa konsekvenser för kvinnors övergång till forskarutbildning. Kopplas skiktningen till klassperspektivet och till förhållandet att just kvinnor från arbetarklassen rekryteras till forskningssvaga utbildningar ser man att det rör sig om en tredubbel skiktning till dessa kvinnors nackdel.

Kvinnorna utgjorde nära 70 procent av dem som hösten 1990 började på utbildningar kortare än 120 poäng. På utbildningar om 120-140 poäng var kvinnoandelen 35 procent och på de längsta utbildningarna var den 40 procent. Lärarutbildningarna hade samma år ungefär 25 procent av samtliga utbildningsplatser, kvinnoandelen bland studenterna är här mycket hög.

Vid inträdet i högskolan får eller väljer kvinnoren annan plattform för vidare studier än den plattform män får eller väljer. Läsåret 1993/94 tog 33 500 studenter ut examen från högskolan, kvinnor svarade för 63 procent. För första gången examinerades fler studenter från längre utbildningar (minst 3 år) än från kortare. Det var framför allt kvinnor som i allt högre ursträckning svarade för examina från långa utbildningar.

Denna till synes positiva förändring förklaras officiellt med att flera kvinnodominerade utbildningar förlängts, bland annat utbildning till sjuksköterska, barn- och ungdomspedagog samt lärare.

Häri ligger två dilemman för kvinnor som fortsätter studera efter grundexamen.

De områden där kvinnor är många har inte utan vidare en självklar fakultetskoppling eller en akademisk tradition. Andelen lärare utan forskarutbildning är hög. För merparten av dessa studenter är den forskande läraren och den undervisande professorn mera en idé än en realitet.

Det andra dilemmat ligger i att forskarutbildning bedrivs i ett visst ämne. De nämnda utbildningarna saknar normalt ämnesstudier i den omfattning att de kvalificerar för forskarutbildning. För stora grupper med examen från t ex lärarutbildningarna behövs ytterligare ett halvt till ett års studier efter grundexamen. Tidpunkten för rekryteringen skjuts därmed framåt i tiden.

SvD 1996-03-17

En extremvariant

Samtider ska vara en folkbildare. Så såg Harry Bökstedt det. Nyligen bortgången, själv en stor folkbildare. Jag lärde känna honom strax innan jag kom till tidningen. Vi satt i en prisjury och vårt pensum var drygt. Harry läste kolossala mängder böcker, han umgicks med dem; hantade dem med respekt och intensitet. Och han hade roligt när han läste. När man läste vad han skrev märkte man detta. Så förebildlig. Så närvarande.

Sen dog Erland Hofsten, statistikern. Han var ämbetsmannen som visste att man måste gå utanför korridorerna om man vill få nånting uträttat. Aristokraten som blev socialingenjör och inte skämdes för det. Men också bildningsentusiasten. Han skrev om demografi så att man förstod. Förklarade väljarsiffror med förödande snabbhet. (När datorerna kom i rutan inträdde genast en försämring.) Jag gjorde några radiosamtal med Erland. Om folkökning och medellivslängd (där begreppsförvirringen sprids epidemiskt). Han sände mig prydliga manus. "Jag vill att vi ska föra ett spontant samtal", sa jag. "För att vara spontan måste man förbereda sig mycket noga", svarade Erland.

Det svaret glömmer jag aldrig.

Också det statliga utredningsbetänkandet kan ses som ett bidrag till folkbildningsarbetet i landet. "Utredarintellektuella" har Conny Mithander (Ord & Bild 6/95) kallat den typ av akademiker som då och då ryckte in och levererade underlag för den demokratiska beslutsprocessen. Deras skrivarmödor var nattlektyr för ledarskribenter och förtroendevalda. Här fanns empirin för de politiska argumenten.

Tendensen idag är att statliga utredningar levererar argument och att man får söka empirin någon annanstans. Det fall som Ulla Riis och Leif Lindberg diskuterar är därvidlag en extremvariant. Den nyttige intellektuelle har, för att låna Mithanders terminologi, förvandlas från utredare till rådgivare. Politiker tycks numera så upptagna med sina offentliga framträdelseformer att de måste ha snabb och ousinlig tillgång till nya argument. Den demokratiska processen som sådan har upphört att vara en tillgång i det avseendet.

Folkbildning är inte längre en efterfrågad vara. Själva begreppet "bildning" antyder en viss tröghet, rentav permanens. Idag premieras snabbhet och förändring, och vi ska inte inbilla oss att vi är nånting om vi inte förmår hänga med i alla omställningsprocesserna.

Exemplen Bökstedt och Hofsten visar att det inte behöver finnas någon motsättning mellan snabbhet och eftertänksamhet, mellan verksamhetsiver och det tålmodiga undervisandet.

ANDERS BJÖRNSSON